

uppskattning för alla dessa märkliga byggnader och konstfullt formade inventarier. Endast i kapitlet om restaureringar tillåter sig Boström att polemiserar mot Erik Lundbergs och Jerk Altons i hans tycke alltför färgstarka och hårda ingrepp i äldre kyrkor. Inställningen kan te sig förståelig, men är ju också den tidsfärgad och förmodligen snart övergiven.

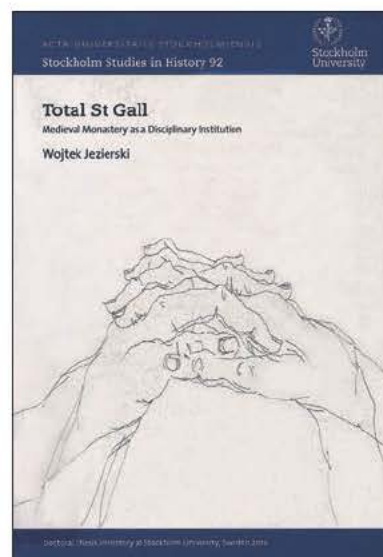
Robin Gullbrandsson, mindre än hälften så gammal som Boström, har tacklat sin stora uppgift på liknande sätt. Litteraturlistan är omfattande, om än inte lika lång som Boströms. Förtrogenheten med de drygt 400 kyrkorna genom självsyn och genom inventeringsmaterialet är uppenbar. Gullbrandssons sakkunskap gäller alla tidsskeden, arkitektur lika väl som alla typer av inventarier. Han är en god skribent med samma förmåga att systematisera, karakterisera och förklara som Boström. Inte minst lyckas han tydliggöra hur tidslagren och återkommande förändringar och restaureringar präglar de flesta kyrkorum. Gullbrandssons bok är slutsåld, vilket vittnar om ett stort intresse. Stiftet rekommenderas att snarast ge ut en ny upplaga, och då satsa på helt nya bilder i färg för att göra den kvalificerade texten full rättvisa.

I en tid då allt färre känner till vårt kyrkliga kulturarv, särskilt i yngre generationer och bland de nya svenskarna, är det viktigt att nå ut med attraktiva skrifter som kan fånga intresset och visa på vad som finns att upptäcka och uppleva innanför kyrkornas dörrar. För att verkligen nå breda kretsar krävs väl främst TV och digitala medier, men vackra och bildrika planscher behövs också. De två böckerna från Skara och Karlstad stift och liknande vetenskapligt baserade bokverk vänder sig i viss mån till den stora all-

mänheten, men har sitt främsta värde för handläggare, antikvarier, kyrkans folk och forskare. Här finns många uppslag till fördjupad forskning – kyrkorna är långt ifrån färdigstuderade. Förhoppningsvis följer flera stift efter med liknande bokprojekt. De regionala initiativen är betydelsefulla i dessa tider, när Riksantikvarieämbetets traditionsrika inventeringsverk *Sveriges Kyrkor* sedan flera år ligger nere i väntan på ny huvudman.

Man kan också hoppas att författare och producenter av annat slag vill anta utmaningen att på ett fångslande sätt presentera kyrkornas märkvärdigheter för en vidare läsekrets, med bland andra stiftsböckerna och Sockenkyrkoprojektets skrifter som värdefullt underlag. Det är märkligt att så få TV-program, historiska romaner och barn- och ungdomsböcker låter sig inspireras av de suggestiva miljöer som kyrkorna utgör. I väntan på sådana program och böcker får vi glädjas över Boströms och Gullbrandssons, och önska dem vidast möjliga spridning.

Ingrid Sjöström
docent i konsthistoria
ingrid.c.sjostrom@gmail.com

Wojtek Jezierski, *Total St Gall. Medieval Monastery as a Disciplinary Institution*. Stockholm Studies in History 92. (Diss. Stockholms universitet 2010.) ISBN 978-91-86071-47-9.

Wojtek Jezierskis doktorsavhandling i historia är en studie av den medeltida inre klostermiljön utifrån begrepp som makt och social kontroll. Det är en utpräglat teoriorienterad avhandling och centralt för hela boken är sociologen Erving Goffmans begrepp 'Total Institution', som introducerades i studien *Asylums* från 1961. Utöver Goffman refereras även till andra av 1900-talets mer betydande socialteoretiker, som exempelvis Michel Foucault och Pierre Bourdieu. När moderna teorier testas mot ett källmaterial som nedtecknats på 1000-talet uppstår onakligen en särskild laddning, vilket läsaren av Jezierskis bok – inte utan viss förtjusning – kan notera. Den främsta källtext som har använts är 'Casus sancti Galli', en krönika skriven omkring 1050 av munken Ekkehard IV (ca 980-ca 1056) i klostret

Sankt Gallen i Schweiz. De händelser i Sankt Gallen som står i centrum för Jezierskis undersökning utspelade sig under 800- och 900-talet. Andra benediktinkloster, från vilka källmaterial har använts, om än i mindre utsträckning, är det tyska klostret Fulda och det engelska klostret Bury St. Edmunds.

Denna avhandling är något så ovanligt inom historievetskapen som en sammanläggningsavhandling. Kärnan utgörs av fyra längre artiklar, av vilka de tre första tidigare varit publicerade i olika tidskrifter. Den fjärde artikeln beskrivs som "forthcoming". Artiklarna inramas av en längre inledning och en betydligt kortare avslutning, som sammanfattar bokens huvudteser. I inledningsavsnittet definieras Goffmans begrepp 'Total Institution' som en plats där livets alla aspekter utspelar sig och styrs av en auktoritativ ledning. Varje del av medlemmarnas dagliga liv äger rum i sällskap med en stor grupp av andra personer, vilka alla behandlas på samma sätt och som förutsätts göra samma saker tillsammans. Alla dagliga aktiviteter är noggrant schemalagda, där den ena sysselsättningen vid en förutbestämd tidpunkt leder till nästa, och där aktiviteterna är ålagda uppifrån av ett formellt regelsystem. De olika ålagda sysslorna sammanförs i en rationell plan som är upprättad i syfte att uppfylla institutionens officiella mål. Så långt Goffmans definition, såsom den redovisas i Jezierskis bok. Den typiska miljön som faller under denna definition är naturligtvis ett fängelse. Det som skiljer ett medeltida kloster från ett modernt fängelse är självklart att inträdet i ett kloster i de flesta fall var frivilligt och är så än idag i ännu högre grad. Undantag fanns i traditionen att överlämna små pojkar till klostren såsom

pueri oblati. En annan aspekt är synen på lydnad som något av klostermedlemmen själv eftersträvansvärt. Denna individuella önskan efter lydnad gäller såväl till överordnade i klostret som ytterst till Gud. Författaren går mycket systematiskt igenom tidigare forskning där begreppet 'Total Institution' använts för att studera medeltida kloster. Inte minst framhålls de forskare som ansett det olämpligt att använda Goffmans teori vid ett sådant studium. Värdet av personlig autonomi bedömdes efter andra måttstockar under medeltiden jämfört med idag. Det har bland annat påpekats att Goffman var alltför mycket förankrad i den individuella och personliga frihet som vi ser som självklar i modernt västerländskt tänkande. Denna syn gjorde att Goffman såg alltför negativt på den hårdhet som han uppfattade hos de överordnade vid 'totala institutioner'. Jezierski är här befriande oortodox när han klargör att Goffmans teori bara är ett av flera möjliga koncept att använda som redskap för att utforska den sociala miljön i det medeltida klostret.

Artikel 1 har titeln "Monasterium panopticum. On Surveillance in a Medieval Cloister – the Case of St. Gall" och publicerades i *Frühmittelalterliche Studien* 40 (2006). I centrum står här alltså den övervakning och den sociala kontroll som var utmärkande för medeltida kloster. Klostermedlemmarna var alltid iakttagna av någon annan och lämnades i princip aldrig ensamma. Denna ordning sägs ha sitt ursprung i den kristna idén om Gud som vakande herde över sina får. Gud är en överallt närvarande *deus panopticus* som kontrollerar allt och alla. Grunden finns redan i den helige Benedikts ordensregel, *Regula Benedicti*, där

det förordnas om de uppsyningsmän, *circatores*, som ska övervaka klosterbröderna. Med hjälp av exempel från krönikan 'Casus sancti Galli' belyses olika former av övervakning i klostret Sankt Gallen. En situation som tydligen kunde medföra att en klostermedlem lämnades helt ensam utan övervakning var, kanske något oväntat, vid sjukdom. I artikeln lämnas även en del bebyggelsehistoriskt intressanta upplysningar om hur klosterbyggnaderna förändrades över tid i fråga om planlösning. Under den tid som här är mest aktuell, 800- och 900-talet, var exempelvis dormitorierna gemensamma, det vill säga att de fungerade som stora sovsalar, vilket underlättade övervakningen. Från och med 1100-talet, genom uppkomsten av först cisterciensorden och senare andra ordnar, blev det vanligare med individuella celler. Den enda plats som en medlem av ett benediktinkloster kunde uppleva som 'personlig' var uppenbarligen sängen i dormitoriet, vilket alltså inte betydde att medlemmen inte var övervakad där.

Artikel 2, "Non similitudinem monachi, sed monachum ipsum. An Investigation into the Monastic Category of the Person – the Case of St Gall", publicerades först i tidskriften *Scandia* 73:1 (2008). Det som här undersöks är personbegreppet och vilka roller en person tilläts upprätthålla i ett kloster. I denna undersökning spelar sådant som exempelvis klädedräkt en stor roll. Vad kunde tillåtas i fråga om klädsel innanför klausuren utan att institutionens integritet hotades? Abbotens dubbla roll som andlig ledare i klostret och som potentat i den sekulära omvärlden diskuteras. Belysande exempel hämtas även här från 'Casus sancti Galli', men dessutom från 'Supplex Libellus monachorum Fuldensium' från 800-talets

början, en text skriven av munkarna i benediktinklostret Fulda. Denna källtext förmedlar bland annat idealbilden av en god abbot. En tredje källa som återopas är 'Cronica Jocelini de Brakelonda' (1100-talets andra hälft) som handlar om det engelska benediktinklostret Bury St. Edmunds. Ian Hackings begrepp 'Human kinds', det vill säga hur vi ser och uppfattar olika grupper i samhället, spelar en viss roll i artikeln, vid sidan av Goffmans teori om 'Total Institution', som kan sägas utgöra själva grundpelaren.

Artikel 3, "*Paranoia sangallensis. A Micro-Study in the Etiquette of Monastic Persecution*", som först var publicerad i *Frühmittelalterliche Studien* 42 (2008), utgår ifrån händelser som utspelade sig under några månader i början av 970-talet. Klostret Sankt Gallen fick då ta emot en munk vid namn Sandrat från ett annat kloster, vilken hade blivit utsänd av kejsaren för att genomföra vissa reformer. Situationen urartade ganska snart genom att Sandrat själv inte levde som han lärde; tvärtom uppträdde han på ett sätt som var allt annat än värdigt en munk. Han drack sig berusad på vin, åt kött i omåttliga mängder, slog andra munkar och urinerade på deras sängar. Artikeln försöker utifrån ett teoretiserande synsätt att analysera och förklara de mekanismer som bidrog till att fientligheten mellan munkarna i Sankt Gallen å ena sidan och Sandrat å den andra kunde eskalera så till den grad som den faktiskt gjorde. En viktig teori i artikeln är den modell för att beskriva samhällets exkluderande syn på och behandling av paranoida personer, vilken lanserades av Erving Goffman och Edwin Lemert på 1960-talet.

Artikel 4, "*Verba volant, scripta manent. Limits of Speech, Power of Silence*

and Logic of Practice in some Monastic Conflicts of the High Middle Ages", kommer enligt författaren att publiceras under år 2011 i *Understanding Monastic Practices of Oral Communication*, ed. Steven Vanderputten, i *Utrecht Studies in Medieval Literacy* 21. Utgångspunkten är tre exempel på konflikter från olika kloster. Frågeställningarna gäller dels vilka muntliga och skriftliga strategier munkarna använde för att lösa konflikterna, men kanske främst hur informationen användes av munkarna själva och av andra. Särskilt avgörande är här frågan om att ge offentlighet åt inre konflikter eller att låta dem förbli interna angelägenheter. För att beteckna detta används genomgående de tyska uttrycken *Öffentlichkeit* och *Nichtöffentlichkeit*. Från Sankt Gallen relateras en konflikt mellan abboten Gerhard och de äldre munkarna i slutet av 990-talet, där abboten uppfattades som olämplig efter att ha begått flera missdåd. Drygt sextio år senare utspelade sig en liknande inre strid i klostret Fulda mellan abboten Widerad och munkarna där, vilken finns noggrant beskriven i 'Annales' av Lampert från Hersfeld (död före 1085). Abboten anklagades bland annat för att under lång tid ha förskingrat klostrets egendomar. Från Bury St. Edmunds redogörs för konflikten år 1199 mellan abboten Samson och klosterbröderna. Källan för detta är den i artikel 2 använda 'Cronica Jocelini de Brakelonda'. En viktig roll i den prekära situation som uppstod intogs av klostrets portvakt, *ianitor*, som till skillnad från resten av klostret stod på god fot med abboten. Gemensamt för alla dessa tre exempel är att alla berörda parter i konflikterna till slut väljer att inte ge offentlighet åt sådant som skulle kunna skada klostret ytterligare, särskilt dess

prestige gentemot omvärlden. Bourdieus teori om att det i allt socialt samspel finns regler som tyst följs av alla inblandade parter, såväl vänner som fiender, får här aktualitet. I artikeln förmedlas också många kloka och insiktsfulla tankar om betydelsen av muntlighet och skriftlighet i mänsklig kommunikation under medeltiden.

Det är en i hög grad tvärvetenskaplig avhandling som Wojtek Jezierski har skrivit, och den tillhör egentligen lika mycket ämnena sociologi och antropologi som historia i strikt mening. Samtidigt ställer avhandlingen stora krav på sin läsare genom alla referenser till olika teorier och teoretiska begrepp. Boken skulle kunna kritiserars för att den är alltför överlastad med teori, något som även opponenter antydde i samband med disputationen. I artikel 2 medger dessutom författaren själv på ett ställe (s. 27) att texten skulle kunna upplevas som "theoretically overloaded". Ibland blir läsaren förvirrad av att redovisningen hoppar mellan olika klosterexempel, utan att det riktigt framgår vilket kloster som avses. I artikel 2, s. 19, efter att länge ha behandlat Sankt Gallen och dess källtext 'Casus', går författaren plötsligt över till ett exempel från 'Cronica Jocelini de Brakelonda', utan att det av brödtextern framgår att det här är fråga om ett helt annat kloster, nämligen Bury St. Edmunds. Det kanske är väl mycket begärt av läsaren att han eller hon ska veta på förhand vilket kloster 'Cronica' handlar om. I not 66 kan man av den fullständiga titeln på 'Cronica', återgiven såväl på latin som engelska, ändå sluta sig till att det måste vara det engelska klostret som avses. Något som inte gör saken lättare är att noterna i just denna artikel är placerade sist, inte nederst på varje

sida som i de övriga artiklarna. Ett annat problem gäller avhandlingens paginering. Bokens egentliga introduktion har pagineringen 13–78, därefter följer de fyra artiklarna med var sin paginering. Omedelbart efter s. 44 i artikel 4 följer så s. 79–98, som upptar den sammanfattande avslutningen. Detta upplägg kan vid närmare eftertanke förefalla logiskt, men det blir ändå komplicerat för den som snabbt vill orientera sig i boken och gör det onödigt svårt att hänvisa till enskilda sidor i den. Man kan också anmärka på att en del felaktigheter, särskilt i latinet, inte upptäckts vid korrekturläsningen. Det får här räcka med att påpeka den icke existerande ordformen *puerus* (för *puer*) på s. 152 i artikel 3. Avhandlingsspråket är i övrigt engelska, och såvitt denna recensent kan bedöma flyter språket på ett bra sätt.

Avslutningsvis måste framhållas att detta är en spännande avhandling som behandlar aspekter av medeltida klosterliv vilka väl förtjänar att belysas på det grundliga sätt som författaren gör. Jezierski visar tydligt hur moderna teorier kan generera en användbar uppsättning av frågor som kan användas för att undersöka förhållanden under äldre tidskeiden. Framtidens utforskare av medeltida kloster kommer utan tvekan att ha mycket att tacka Wojtek Jezierski för. När det gäller det inre klosterlivets strukturer och mänskliga interaktion utgör hans bok en självklar utgångspunkt.

Peter Ståhl

Fil. dr, redaktör vid
Svenskt Diplomatarium, Riksarkivet
peter.stahl@riksarkivet.se